

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

31. 71

9-28

APR 2014

72596

1881

7312596-0700

Дозволено Цензурою. С.-Петербургъ, 14 Декабря 1904 года.

„Пушкинская Скоропечатня.“ Лештуковъ, 4

ՓՈՔՐԻԿ ԱՂՔԱՏԸ

Ես յաճարս էի տեսնում նորան, երբ նա անցնում էր շուկայով: Գուհաա, տանջահար գեմբով՝ նա միշտ իր հագին ունէր հին ցնցոտիներ... ցաւալի ու ծանր էր նորան նայելը: Երբէք նա չէր խնդրում, շատ անգամ կանգնում էր առջեղ և անշարժ ու թախծոտ հայեացքով մեկնում էր դէպի քեզ իր ձեռքը: Եւ անկարելի էր անցնել նորա ծօտից ու ոչինչ չը տայ, ունենալով նորնիսկ ապառաժ սիրտ:

Նորա անունը Միրկօ էր:

Սակալն սկսեմ պատմեաճքս:

Մի ցրտաշունչ ձմեռնային օր էր: Վշիշալով փչում էր չաճառ ու գլ.ժ քամին, որ երկրի երեսից կիտելով թողի անազին ամպեր, բարձրացնում էր դէպի վեր և այնտեղից այդ թողը ցրում-ցանում էր չորս կողմը:

Մի տեղ քամին պոկում-գցում էր տախտակներ, մի այլ տեղ ցանն ու ցիւր էր՝ ապիս եղէգնեալ կտուրը, մի երրորդ տեղ կօտրատում լուսամուտներ...

Նրապարակի վրայ համարեան ճարդ-ճաղաթ չը կար ու չէր երևում: Այգտեղ եղող խաչտարդէա ամբոխը ճխաւել-լցել էր խանութները. այնտեղ տաքանում, սուրն էին վալելում և օրւայ նորութիւնները իրար պատմում:

Իսկ խղճուկ Միրկօն կծկւած՝ անա կանգնել է փողոցի մի անկիւնում, մի վաճառատան պատի տակ ու փչում է մատներին, տաքացնելով նոցա իր ջերմ շնչով:

Նա հազած էր մի երկար խայլաթ, որի անթիւ ծակ-ծկոտիւսերից դուրս է ցցւած բամբակը, մանաւանդ թևերի վրայ, և

շատ տեղ կարկատաններով պատած,—մի վարտիկ, որը ծնկների
ձօտ այն աստիճան մաշած էր, որ նորա միջից երևում էր ման-
կան մերկ մարմինը:

Ոտնամաններ բոլորովին չուներ: Նա ոտները փոխէփոխ վեր
ու դիր էր անում, որ տաքանան:

Սհա նորա ձօտից անցնում է հացավաճառ Սիմոնը, ուսի
վրայ տանելով հացի տաշոր: Սիմոնը մերթ ընդ մերթ կանչում
էր. ա՛յ լաւ թաղայ հաց...

Միրկօն անկիւնից առաջ վազելով՝ կանգնեց փողոցի մէջտեղը,
որպէսզի հացավաճառը նորան տեսնէ:

— Ի՞նչ բան ունես դու այստեղ կանգնած, ա՛յ ես քո էս... էն...
դուռաց խեղճի վերայ Սիմոնը:

— Կանգնած եմ.
— Դէ՛, օ, կանգնի՛ր, թէ ախորժակ ունես կանգնելու:

Եւ հացավաճառը անցաւ նորա ձօտից:
Միրկօն զգաց տաք հացի հոտը և բերանը բաց մնաց:

Թէպէտ նա անասելի քաղցած էր, բայց չը վազեց Սիմոնի
չետեից հաց մուրալու, այլ նորից դարձաւ դէպի անկիւնը ու կրր-
կին սկսեց փչելով տաքացնել մատները ու արագ ցատկոտել մի
ոտից միւսի վրայ:

— Ի՞նչ ես անում այստեղ—հարցնում է նորան մի տղայ—
մի ինչոր արհեստանոցի աշակերտ:

— Ոչի՛նչ:
— Ինչո՞ւ չես գնում տաքանալու:

— Բայց ո՞ւր գնամ.
Եւ ապա տղան անցաւ, գնաց,

Մի քիչ յետոյ անց է կենում փաշայի պէս լաւ հագնւած
մի աղայ մարդ: Նա առաջ է գնում հպարտ-հպարտ, և, ասես,
հարցնում է ինքն իրան. «Ի՛նչ ասես, չարժէ Մօստարը»:

Նա տեսաւ Միրկօին:
— Դու ո՞ւմ երեխան ես.

— Սերբ եմ—պատասխանեց Միրկօն ու նայեց նորա վրայ
մի վշտահար հայեացքով:

— Իսկ անունդ ի՛նչպէս է.

— Միրկօ.
— Այստեղ ի՛նչ ես անում.

— Ոչի՛նչ.
Աղան խղճահարեց: Գրպանից դուրս բերեց քսակն ու հա-
նելով մի դրամ, մեկնեց.

— Սհա, առ քեզ, հաց զնի՛ր. աղայի տւածը արասի էր:
Միրկօի աչքերը փայլատակեցին, երբ նորա ձեռքը լանկութեամբ

այդքան փող ընկաւ և նա ուրախութիւնից սկսեց թռչալ:
Շնորհակալութիւն, գոչեց նա:

— Բայց դու զիտե՞ս, թէ նա ո՞վ էր—Միրկօին հարցրեց մի
խանութպան, երբ աղա՛ն արդէն բաւական հեռացած էր:

— Չը գիտեմ:
— Դա այն Բաշիչն է, որը երեք Սերբերի սպանեց, ուղիղ
եմ ասում:

Միրկօն շշմեց ու տեղն ու տեղը քարացած մնաց:
— Միթէ՞ սա նա է:

— Նա է:
Միրկօն կանգնած՝ մտատանջւում էր, տատանւում: Նա մէկ
նայում էր փողին, պինդ սեղմում ձեռքի մէջ, մեկ էլ վրրդովմուն-

քից այլայլւում: Յանկարծ աղքատիկը սկսեց թռչել, որպէս
մրրիկ:

Ո՞ւր... հարցնում է խանութպանը:
Բայց Միրկօն չետ անգամ չը նայեց:

Նա վազում է բոլոր ուժով, առանց կանգ առնելու: Վազում
է, ասես խելագար:

Սհա հասաւ աղային:
— Աղա, կոչում է նա

— Ի՞նչ ես ուզում.
— Սհա քո արասին,

Աղան զարմացաւ.
— Միթէ չէ՞ս ուզում,

— Չեմ ուզում:
— Բայց ինչո՞ւ համար, թշա՛ն.

— Չեմ ուզում և ուրիշ ոչի՛նչ:

Եւ ապա նա արասին ձգեց աղաչի առաջ ու չեա վազեց, նորից սկսեց փչել ծառներին ու ցառակոտել օտից օտի վրայ:

Ս Ո Ւ Ր Յ Ա Ն Դ Ա Կ

- չէ՛ց, Միմոն.
- Այստեղ եմ, Մտօեան.
- Պատրաստ ես դու, թէ չէ՛.
- Պատրաստ եմ.
- Այստեղ եկ:

Մտօեանը, փոքրիկ աւազակային խմբի գլխաւորը—հաննց ծոցից մի նամակ և տւեց իր սուրհանդակին.

— Տար այս Յովան Գորշտակին, որ Զալումումն է,—ասաց Մտօեանը,—բայց զոչնչ կաց, պահիր այդ, ինչպէս աչքիդ լոյսը: Գորա մէջ ես գրում եմ՝ թէ այսօր երեկոյեան դալու ենք նորա մօտ: Ինքը հասկանում էս, թէ ի՞նչ կարող է մեզ սպասել, եթէ նամակը ուրիշի ձեռք ընկնի:

- Ուրիշ ոչինչ չունե՞ս հրամայելու, հարցրեց Միմոնը.
- Էլ ասելու ոչինչ չունեմ. դէ՛հ, զնա՛

Միմոնը իսկոյն և եթ սե աղուխը ձգեց ուսերին, որպէս սրբնթաց եղջերու, ժայռից ժայռ թռչելով նաբայ ընկաւ նոր հայդուկների սիրած խիտ անառի միջով:

Արդէն իննը տարի է, ինչ նա Մտօեանի հետ աւազակութիւն է անում: Նոքա միմեանց սիրում են, ինչպէս եղբայր-եղբոր: Մէկը միւսի համար իւր կեանքը անգամ չէր խնայում, ուր մնաց ուրիշ բան:

Միմոնը դեռ շահել էր, մօտ քսան-եօթ տարեկան. սակայն այն աստիճան չափահաս էր երևում, որ կարծես, եռեսուն տարեկանից էլ անց լինէր: Ինչպէս ասում են մեր զիւղացիները, նա բարձրահասակ էր ու շճատ, որպէս սօճին, լայնաթիկունը, որպէս ամրոցի պատը:

Չէնց նայես նորա վրայ թէ չէ, թւում է, թէ դա այն

քաջասիրտ հերոսներից է, որոնք կուեցին Կոսեան գաշտում, Բողոտան Յուզովիչի դրօշակի տակ:

Միմոնը շտապ-շտապ գնում էր Զալում.—Այսօր երեկոյեան Գորշտակի մօտ ենք լինելու, իսկ վաղը գուցէ Կացկի մօտ լինինք: Թւում է, թէ ինչ որ մի բան է կատարւում: Գորշտակը լրտես է: Ընչա է, որ ինչոր բանի հոտ է առել:

Այսպէս էր մտածում Միմոնը ինքն իրան և մտածում Գորշտակի մասին, բարձրանալով մի թիք բարձրութեան վրայ, որը հարկաւոր էր անցնել Զալում զնալու համար:

Այդ բարձրութիւնը կարաւած էր անյատակ ճեղքերով ու անդունդներով և նեղիկ ձորերով: Այդօրինակ տեղերում կարող էր լինէին բնակւել լոկ այժերը: Եւ Միմոնը նարպիկութեամբ առաջ էր անցնում: Նա չօգնել չր դիտէր, ուստի կանգ չէր առնում հանգստանալու: Զարհուրելի էր վերեւից նայել այդ անդունդներին, մինչդեռ նա իսկի էլ չէր զարգանդում:

Մտում էր անցնել մի քանի քայլ և նա դուրս կը դար տափարակ տեղ, իսկ նորանից դէն նանապարհը հարթ էր և ուղիղ:

Յանկարծ նա իր առաջ աեսնում է մի քանի թուրքեր: Նոքա թուրք աղաներն են, բեղեր, որոնք յաճախ դալիս են այս կողմեր որս անելու: Տեսնելով հայուկին, նոքա բոլորը կանգնեցին պատրաստելով հրացանները.

- Կանդնի՛ր, զոռացին նոքա.
- մոնր նայեց նոցա և իսկոյն հաննց իր փոքրիկ զէնչալը.
- Ի՞նչ էք ուզում.

Աղաները ուղղեցին դէպի նա հրացանները.

- Ո՛ւր ես դնում այդպէս.
- Գնում եմ իմ գործով.

Աղաներից մէկը ծիծաղեց.

— Կարծում էս, մենք քեզ չենք ճանաչում... բայց լիշում ես, որ ես Մտօեանի մօտ գերի էի: Ի՞նչ նորա օգնականն էիր... Ի՞նչ նորա սուրհանդակն էս...

- Սուրհանդակը—գարմացան միւսները.
- Այ՛ո. ճիշտ է, ի՞նչ էք կամենում, գոչեց Միմոնը:

— Այս մարդը նամակներ է միշտ տանում. հիմա, հաւանական է, նոյնպէս նամակ է տանում:

Սիմոնը ոչ մի խօսք չարտասանեց: Նա միայն ձեռքով շոշափեց իր կուրծքը, որ տեսնէ, սալամաթ է ծոցի նամակը, թէ չէ:

— Նամակը մեզ տուր, գոչեցին աղաները:

— Մօտս նամակ չը կա՛յ—ասաց Սիմոնը

— Կա՛յ.

— Չը կա՛յ.

Նոցանցից մէկը ուզեց խորամանկութիւն բանեցնել.

— Թէ կա՛յ, տո՛ւր և մի՛ վախենա. գիտես, որ մենք մեր խօսքի տէր մարդիկ ենք, մեր խօսքը խօսք է:

— Ի՞նչ մօտ նամակ չը կա՛յ:

— Կա՛յ, շարունակեց առաջին աղան,—տո՛ւր մեզ և մենք կը խնայենք քո կեանքը:

Սիմոնը մի փոքրը մտածեց, չեաոյ ձեռքը կրծքին զնելով գոչեց.

— Չէ՛մ տա՛յ:

Աղաները իրար նայեցին:

Նամակատարին իսկոյն փամփշտահարել նոքա չէին ցանկանում, որովհետեւ հայդուկը կը գլորւէր տնյատակ անդունդը, որի ծայրին կանգնած էր, և նամակը կը կորչէր, որը և պէտք էր նոցա: Իսկ Սիմոնին շրջապատել ու այդպէս բռնել չէին յանդնում, որովհետեւ նորանից վախենում էին:

Փորձեցին ստանալ խորամանկութեամբ.

— Նամակը տո՛ւր, ասացին, մեզնից փեշքեաշ կը ստանաս:

— Ինձ փեշքեաշ չի հարկաւոր:

— Լա՛ւ մտս ծիր.

— Ես արդէն մտածել եմ: Չէ՛մ տա՛յ:

Աղաները նորից իրար նայեցին:

— Պէտք է դորան բռնել, ասաց մէկը:

— Արժէ՛:

Եւ բոլորը դարձան հայդուկի վրայ: Սիմոնը բարձրացրեց ղէնչալը և մի քիչ չեա քաշւեց:

— Ես ի՞նչ եղբայրներին չեմ դաւաճանի. ես ազնիւ Սերբ եմ...

Այդ իսկ բուպէին նա ղէնչալը նետեց թուրքերին, իսկ ինքը գլորւեց ղէպ անդունդը. Անդունդից լսուեց մի խուլ աղմուկ ու կոտորուող ճիւղերի ճայթճայթոցը...

— Այլա՛հ-իլ—Այլա՛հ—գոչեցին թուրքերը և իրար նայեցին: Յետոյ ամեն ինչ լռեց:

Ը Ն Դ Ա Ռ Ա Ջ

Արդէն մի քանի օր է, մայրը՝ շարունակ մխիթարում է իր փոքրիկ աղջիկներին:

— Չեր եղբայրը կը գա՛յ.

Նա հարեւաններից լսել է, որ բոլոր այն ծեր ու ջանքերը, որոնք ապստամբւել ու գնացել են կռիւ յանուն «Ազնիւ խաչի», այժմ վերադառնում են ու շուտով տանը կը լինին:

— Չեր եղբայրը կը գա՛յ!—ասում էր նա աղջիկներին և ինքը վաղօրօք անսովոր կերպով ուրախանում, որ շուտով կը տեսնէ իր սիրելի որդուն ու նորան կը սեղմէ իր մայրական կրծքին:

Հանաք խոմ չէ՞: Երկու ամբողջ տարի է անցել, ինչ նա չի տեսնում իր անդին որդուն: Շատ է անցել այն օրից, երբ նրա որդին «մնաս բարեաւ» ասելով թողեց և ուրիշների հետ միասին հեռացաւ մի ինչոր տեղ, իսկ ինքը թողլ ու անգօր, մնաց մեն-մենակ ու սկսեց օր ու գիշեր տանջւել, աշխատելով կերակրել իրան ու իր երկու փոքրիկ զաւակներին:

Սնչափ ծանր էր նորա դրութիւնը այդ ժամանակ: Նորան երբեմն այս ու այն հարեւաններն էին կարեկցօրէն կերակուր հասցնում, բայց ամենից յաճախ էր պատահում, երբ նորա տանը հացի մի կտոր անգամ չեր գտնւում և նա քաղցում էր ամբողջ մի օր, երկու օր...

Իսկ երեխաները չէ՞ որ շատ փոքր էին ու թույլ: Մեծ աղջիկը ոչ աւելի քան տաս տարեկան էր, իսկ միւսը դեռ ութ տարեկան իսկ չ'կար. հարկաւ դոքա համբերութեամբ անկարող էին տանել քաղցը և մերթ ընդ մերթ հարցնում էին.

- Մայրի՛կ, ի՞նչու մեզ ուտելու բան չես տալիս:
- Հիմա ոչինչ չկայ:
- Բայց կը լինի՛:
- Կը լինի, անպայման կը լինի...
- Իսկ ե՛րբ:

— Հէնց որ գայ մեր եղբայրը, ասում էր նա սովորաբար:

Եւ թշւառ մայրը միանգամայն հաւատացած էր, որ այդ անօթութեանը վերջ կը դուրի, երբ վերադառնայ իր Յովնն ու սկսէ աշխատել: Սակայն մանուկները անգոր էին երկար սպասելու:

— Բայց ե՛րբ պիտի գայ մեր եղբայրը. — հարցնում էին նորա:

— Կը գայ, շուտով կը գայ... պատասխանում էր միշտ մայրը:

Եւ անհ հիմայ, վերջապէս, իրօք որ վերադառնում է նա միւս ապստամբների հետ միասին: Եւ կարճ էր մի այլ մարդ առաւել երջանիկ լինել, քան այդ խղճուկ մայրը և նորա անմեղիկները:

Ամբողջ իր խրճիթը նա կարգի բերեց, — թող որդիս ամեն ինչ կանոնաւորւած տեսնէ տան մէջ, — մտածում էր նա: Թարմ ու մանր խոտ բերեց և որպէս համար անկողին պատրաստեց:

— Խեղճ բալաս, այնտեղ միշտ քարերի վրայ է քնելիս եղել, ճրմնջում էր նա, թող հիմայ հանգստանայ փափուկ անկողնի մէջ:

Հասաւ վերջապէս ցանկալի օրը:

Ողջ գիւղում տիրեց մի ժխոր, իրարանցում: Մեծ ու փոքր շտապում են գիւղի շրջակայքից հեռու զնայ դիմաւորել կուրից վերադարձողներին: Խրճիթների առաջ կանգնած են կանայք և իրար հետ զրուցում են: Նոցա մօտից խուճը-խուճը մարդիկ են անցնում, և բոլորը ուրախ են, կայտառ, երգում են երգեր ու ժպտազէծ իրար երեսի նայում: Իսկ երեխաները խռնուկ են դրօշակի նմանութիւն ունեցող մի ինչոր բանի շուրջը և աղմկում են, ծչում, պատրաստելով հերոսներին աղմկարար ընդունելութիւն ցոյց տալու:

Եկել էր և էն մայրը. նա բերել էր իւր հետ իւր փոքրիկ աղջիկներին, իրանց սիրելի եղբորը դիմաւորելու:

Խղճուկը կերպարանափոխւել էր միանգամայն. նորա դէմքը անհամեմատ պարզ էր և ուրախ, քայլածքը հանդիստ, իրանը

անգամ ուղղւել էր — այժմ նա բոլորովին նման չէ կծկւած ու կորացած պառաւի:

Եւ մանուկները ուրախ թռչկոտում են նորա շուրջը և կոչում.

— Մայրիկ, մեր եղբայրը որ գայ, էլ քաղցած չենք մնայ...

— Չենք մնայ, զաւակներս, չենք մնայ. ասում է մայրը և ինքն էլ ժպտում:

— Եւ մենք հիմայ ամեն ինչ կունենանք.

— Ամեն ինչ, ամեն ինչ լի ու լի:

Այդպիսի խօսակցութիւններով նորա հասան դիւղի՝ մայրը, դուրս եկան դիւղից և վերջապէս մօտեցան մացառուտին:

— Այստեղ պիտի սպասենք, ասաց մայրը:

Աղջիկները հնազանդւեցին, կանգ առան:

— Ձեր եղբոր համար պտուղներ հաւաքեցէք. ես դիտեմ, նա սիրում է պտուղ: Եւ երկու փոքրիկ աղջիկները վազէվազ մտան մացառների մէջ, սկսեցին քրքրել քոլ ու թուփ ու պտուղ որոնել: Իսկ մայրը նստեց մեծ կաղնու տակ և շարունակ նայում էր դէպ հեռուն, սպասելով, թէ էս ա, հա՛ շուտով մէկը կերևայ հեռից:

Անցաւ մի փոքր և ոչ որ չերևաց... անցան դարձնալ շատ բոպէներ, էլի ոչ որ...

Բայց անա յանկարծ հեռում երևաց մի ամպի կտոր, որը քանի մօտենում, այնքան մեծանում էր: Այժմ նա կարողանում է ջոկել, որ այդ ձիււոր ու ոտաւոր մարդիկ են, մօտ քսան հոգի, և շտապում են դէպի դիւղը:

Նորա սիրտը սկսեց ուրախութիւնից բարբախել, նա արագ ոտքի կանգնեց:

— Ահա՛ նա, գոչեց, ահա՛ նա.

Եւ զառնալով դէպի անտառը, նա կանչեց աղջիկներին:

Աղջիկները խկոյն մօտ վազեցին.

— Ո՛ւր է նա, հարցնում են նորա:

— Ահա՛, ահա՛, տես՛՛ — մ էր նա ու ցոյց տալիս մեռքով:

— Հա՛ է՛, հա՛ է՛ — դուռացին մանուկները, ուրախութիւնից

թռվոյալով:

Մինչ այդ վերադարձող ապստամբները բոլորովին մօտեցան: Նքրա անցնում էին իրար զրկած ու երգում զանազան երգեր:

Մայրը զնաց նոցա դէմ:

— Բարի լոյս—բարեւում են բոլորը նորան:

— Բարի լոյս ու բարի աչողութիւն.—պատասխանում է նա և ծիածամանակ աչքերով որոնում իր որդուն:

Բայց նա այդտեղ, դոցա մէջ չկար:

— Իսկ իմ Յովոն ո՞ւր է, դառնում է նա անցնողներէջ վիշիւնին

— Ուրեմն նա քո որդին է...

— Այո՛

— Ձր զիտեմ, գուցէ չետ է մնացել, ահա մեր յետեւից դալիս են, ասաց և առաջ անցաւ:

— Ինչո՞ւ նա ուշացաւ, մըմնչաց ինքն իրան, միթէ՞ չի իմանում, որ ետ այստեղ սպասում եմ իրան...

— Ո՞ւր է մեր ախպէրը—հարցնում են մանուկները:

— Կը գալ, կը գալ շուտով—պատասխանում է նա ու նորից նայում դեպի հեռուն:

Եւ իրաւ, կրկին մի քանի մարդիկ, կոււից եկողներ, մօտեցան:

— Սրանց հետն է, սրանց հետ, ասում է նա ու նորից եկողների դէմ գնում:

— Դորա բոլորը խեղճ պառաւի հարեաններն էին: Նա նայում է ամեն մեկին և չը սպասելով նոցա «բարի լոյսին»—շուտով հարցնում է.

— Իսկ ո՞ւր է իմ Յովոն:

— Հարեանները նայեցին միմեանց... երևում էր, որ բոլորն էլ դժւարանում են պատասխանել:

— Գալիս է արդեօք նա, հարցրեց նորից:

— Ձր... չը գիտենք—ասում են:

— Գալիս է արդեօք նա ձեր յետեւից—կրկնում է մայրը, կարծես չը լսեց նոցա տւած պատասխանը:

— Մեր յետեւից ոչ ոք չը կուլ...—հազիւ-հազ, վերջապէս, արտասանեց պառաւի քեռորդի Նիկոլը և, առանց նայելու նորա վրայ, շտապեց առաջ անցնել:

Պառաւը նորից կանգ առաւ. մի ինչօր ծանր զգացմունք ճնշում էր նորա կուրծքը... նա չէր կարողանում շունչ քաշել:

— Ձր կայ որդիս, արտասանում է վերջապէս նա լողդոշոյն ձայնով և էլի շարունակ դէպ հեռուն նայում, սպասում...

Այն կողմն են դարձել ու նայում և՛ աղջիկները:

Իսկ այնտեղ—հեռւում ոչ ոք չէր նշմարւում, ոչ ճամբորդ և ոչ ամպ. միայն մի քանի ազաւաններ, որոնք եկած էին, յայտնի չէ, որտեղից, պտտեցին պառաւի զլխավերէն ու թռան զնացին... հեռու, շատ հեռու...

— Ձրկայ, չըկայ որդիս—մի անգամ ևս խուլ կերպով կրկնեց պառաւը, և դադարնի նախազգացմունքից ցաւադին կերպով սեղմւեց, ճնշուեց նորա սիրտը... չերմ արտասուքը լցրեց նորա աչքերը և վազեց նորա կնճռոտ դէմքի վրայից:

Իսկ աղջիկները այդ տեսնելով, զրկեցին իրանց մօրը ու սեղւեցին նորան:

— Լաց մի լինի, մայրի՛կ, կը գալ մեր ախպէրը, լաց մի՛ լինի...

ՀԵՐՑԳՈՎԻՆՈՒՅԻ.

Բորոտեան դերեղմանատան մօտ պատահած կոււից երկու օր առաջ Սարգար Մարկօին ներկայացաւ մի շահէլ հերցզովնացի. տեսքից նա շատ մատաղ էր երևում, ոչ աւելի, քան տասնվեց տարեկան և միևնոյն ժամանակ անսովոր զեղեցիկութեան տէր, ասես «զայամով քաշած պատկեր». սպիտակ ու կարմիր երեսով, որպէս «թարմ ձիւնը արիւնով սրսկւած» և սև, ինչպէս ածուխ, աչերով: Երկար ու մթազոյն մազերը առջևից թափթփւած էին ճակատի վերայ, զրեթէ մինչև աչերը, իսկ յետեւի կողմից նորա ցածանում—հասնում էին ուսերին: Ամաչկոտ ու զոդարիկ էր նա: Մի կերպ մօտեցաւ նա Սարգարին ու համբուրեց նորա ձեռքը:

— Ո՞րտեղացի ես, պատանեակ, հարցնում է Սարգարը, իսկ ինքը չի կարողանում նորանից աչք թարթել.—այնքան էր պատանին նորան գրաւում:

— Նևեսիցի:

— Ի՞նչ է քո անունը:

— Ստանկօ:

— Ուժանցի՞ց ես.

— Ռանկովի՞նքերից:

Սարգսար Մարկոն նայեց իր բեխերին և երկու-երեք անգամ կօշիկի բթով սոփից գետնին, ասես մի-ինչ բանի մասին մտածելով:

— Սակայն դու ինչո՞ւ ես եկած, հարցրեց նա բաւականի երկար լռութիւնից չետոյ:

— Եկել եմ պատերազմ գնալու:

Սարգսարը պիտով արեց, կարծես ուղում էր ասել: «հէնց այդպէս էլ ես գիտէի», և նորից ոտը գետնին խփեց:

— Բայց չէ՞ որ դու դեռ շատ ջանել ես, — ասաց նա առանձնապէս շեշտելով խօսքերը:

— Միթէ՞ այդ կարող է արդիլք լինել: — Հարցրեց պատանին ու աչքերը կախ գցեց:

— Գարող է, շատ բանի կարող է արդիլք լինել, — պատասխանեց Սարգսարը — հիմա՞յ դու կարծում ես, կուէլը, արիւն թափելը հեշտ է, սակայն այդ այդպէս չէ, դու սխալում ես: Բոլոր գեռահաս պատանեակները, ինչպէս դու, ջափազանց վախկոտ են: Երբ նոքա դնում են կռիւ, թւում է, թէ նոցանից էլ աւելի քաջ ու կատարի մարդ չի լինի, բայց հէնց որ սկսում է հրացանած-գութիւնը և նորա որոտը, նոքա իսկոյն և եթ դունատում են թաք կենում, փախչում:

— Ես այդ գիտիներից չեմ. — ասաց պատանին:

— Ինչպէ՞ս, ինչու պիտի դու նոցանից լաւ լինիս.

— Ես չեմ փախչի և էլ չեմ թաք կենայ, մեռնելու էլ լինեմ...

Ես չեմ փախչում հրացաններից... միայն թէ դու ինձ ընդունիր քո զօրքի մէջ, իսկ չետոյ կիմանաս:

Մարկոն կրկին խորատուգւեց մտքերի մէջ. և ապա գլուխը բարձրացրեց և ուղղեց նորից պատանու աչքերին:

— Ի՞նչ լաւ... կրնա՞նք քեզ... բայց, իրաւ, ես պատրաստ եմ գրազ գալու, որ դու առաջինը կը փախչես կուէի գաշտից... ես ձեզ նանաչում եմ, լաւ եմ ճանաչում... բայց թող լինի այնպէս, ինչպէս դու կամենում ես: Սյժմ դու մերն ես, գնա՛ դէպի զօրքը... վնաս չը կայ. այնուամենայնիւ մեր թիւը մէկով կուէլանայ:

Պատանին կրկին մօտեցաւ Սարգսարին, համբուրեց նորա ձեռ-

քը, իսկ նա շօյեց պատանու գլուխը և հաղիւ լսելի ձայնով ասաց. «Ողջ լինես». չետոյ նորան յանձնեց ընկերներին, որոնք ընդունեցին, իբրև իրենց եղբորը: Սյդպէս են սովորաբար հերցօգլինեացիները:

Բորտեան գերեզմանատան մօտի տհեղ կուէից չետոյ ամբողջ զօրքը հաւաքւեց Սարգսարի շուրջը: Ստուգում էին, համարում, որ իմացւի, բոլորը արդեօք ներկայ են գտնուում, բոլորը սաղ-սալամաթ են: Սարգսարը կանգնած էր մէջտեղը, ամեն մէկից հարցնում, տեղեկութիւններ էր հաւաքում, իսկ զօրքի անդամները այդ միջոցին խօսում էին միմեանց հետ ու իրար ձայն սալիս:

Մօտեցաւ էլի մի զինուոր պատանի:
— Իսկ ո՞ւր է մեր Ստանկոն — հարցրեց նա Բոլորը լսեցին, իրար նայեցին, սկսեցին չորս կողմը դիտել, բայց Ստանկոն չէր երևում:

— Նա այստեղ չէ...
Սարգսարը զարմացաւ, նա մի տեսակ չէր կարող հաւատալ, թէ Ստանկոն չը կայ... փախուստի մասին խօսք անգամ չէր կարող լինել, որովհետև Սարգսարը իր սեփական աչքովն էր տեսել, ինչպէս էր Ստանկոն կուում, օրպէս հերոս, փորձւած աստը պատերազմների մէջ... իսկ նորա մահւան մասին նա չէր կամենում, կամ աւելի ճիշտ, վախենում էր, չէր յանդգնում մտածել անգամ. երկու օրւայ մէջ նա այն աստիճան էր սիրել Ստանկոն, որ կարծես նա նորա ազգականը լինէր, կամ հարազատ օրդին...
— Ի՞նչ է նորան պատահել, նա մի խուլ ու անսովոր ծայրով հարցրեց իրան շրջապատող զինուորներին:

— Չենք իմանում. — պատասխանեցին նորան:
— Գտե՛ք շուտով նորան, — գոռաց նա: — Գտե՛ք այս բոպէիս նորան կենդանի կամ մեռած: Ո՞վ գիտէ, զուցէ մի տեղ չեաւ է ընկել, ուշացել է: Որոնեցէ՛ք...

Եւ զինուորները, հնազանդելով Սարգսարի հրամանին, ցրւեցին ամեն կողմ փնտրելու: Մի դիակից միւսի մօտ էին գնում, նայում էին արդեօք Ստանկոն սպանւածների մէջ չի՞ երևում... Որոնում էին նորան թփերի, բոլորի մէջ, բայց այդ ամենը զուր անցաւ.

Եւ զինուորները, հնազանդելով Սարգսարի հրամանին, ցրւեցին ամեն կողմ փնտրելու: Մի դիակից միւսի մօտ էին գնում, նայում էին արդեօք Ստանկոն սպանւածների մէջ չի՞ երևում... Որոնում էին նորան թփերի, բոլորի մէջ, բայց այդ ամենը զուր անցաւ.

Այդ միջոցին մի քանիսը զինւորներէց զնացել էին շուր բերելու նորա գտան Ստանկօին առւակի ափին: Նա ընկած էր փորի վրայ, իսկ նորա տակ արիւնի մի տմբողջ լնակ էր գոյացել, որը արդէն թանձրացել ու սեին էր տալիս... իսկոյն մօտ վազեցին և շտկեցին նորան մէջքի վրայ: Նա գունատ էր, որպէս քաթան, փակ աչքերով և բաց բերանով: Մազերը խճճել էին, թափթփւել արիւնաներկ կանաչների վրայ, իսկ նոցա վրայ մակարդած էր արիւնը:

— Մեռած է,—ասաց մէկը, շօշափելով Ստանկօին:

Մօտեցան միւսները և սկսեցին դիտել:

— Չէ, չէ, շնչում է, Ս.ստւած վկայ, շնչում,—կոչեց առաջինը. բաւական էին այդ խօսքերը... միւսները վազեցին դէպի առուն, շուր բերեցին ու սկսեցին լանալ նորա երեսը: Քիչ չէտոյ Ստանկօի այտերի վրայ նորից երևաց քնքոյշ վարդագոյն կարմիրը... Տղերքը աւելի մեծ եռանդով գործի մտան: Սկսեցին նորան փայփայել, շոյել... և նա, վերջապէս, կտմաց-կամաց բացեց աչքերը... սկզբում նա չէր զիտակցում, թէ ո՞րտեղ է ինքը գտնուում, ի՞նչպէս է այդտեղ եկել, ինչ է իրան պատահել... քիչ չէտոյ նորից աչքերը փակեց... չէտոյ բացեց և թոյլ ձայնով մըմնչաց.

— Չնր... —

— Իսկոյն, գոչեցին տղերքը և նորան մի քիչ շուր տւին, չէտոյ զգուշութեամբ վերցրին նորան—Սարգարի մօտ տարան:

Սարգարը տեսնելով Ստանկօին, ուրախութիւնից աղաղակել սկսեց, բայց իսկոյն և եթ յօնքերը կիտեց. վէրքը վտանգաւոր թւաց նրան:

— Տարեք դորան խրճիթ, իսկ ես բժիշկ կուղարկեմ այնտեղ: Տղերքը կատարեցին հրամանը. վիրաւորւածին տարան ամենամօտ առուն:

Երբ բժիշկը եկաւ, Ստանկօն արդէն ուշքի էր եկել: Նա պարկած էր հանգիստ և ոչ հեծեծում, ոչ անքում էր, ինչպէս անում են շահել վիրաւորւածները:

Բժիշկը իսկոյն մօտեցաւ նորան, ուզեց նորա կրծքի վրայի կոճակները արձակել, որպէսզի տեսնէ կրծքի վէրքը: Սակայն Ստանկօն թոյլ չը տւեց կրծքին ձեռք տալ. նա վճռապէս հակառակեց

այդ բանին: Սկզբում բժիշկը խնդրում, համոզում էր, բայց չէտոյ, տեսնելով, որ խնդրելը զուր է, բռնեց ու բռնի կերպով արձակեց կրծքի կոճակները:

Եւ չանկարծ նա տեսաւ սպիտակ, որպէս ձիւն, ըստինքներ... բժիշկը քարացած մնաց զարմանքից, իսկ Ստանկօն ամբողջովին վառւեց-կարմրեց... նա ամօթխածութեամբ դուլար մի կողմ թեքեց.

— Դու... կի՞ն ես...—շնչաց բժիշկը, ապշած դրութեան մէջ...

— Այո՛,—լսեց կամացով մի պատասխան:

— Մարդու զնացած...

— Ազար աղջիկ եմ:

— Իսկ անունդ ի՞նչ է...

— Ստանա:

— Բժիշկը նայեց, վէրքը լաց, փաթաթեց, իսկ չէտոյ նրստելով Ստանայի դէմ ու դէմ, սկսեց զարմանքով դիտել նորան: Իսկ Ստանան չէր վստահանում աչքերը վերև բարձրացնել և բոլոր ժամանակ նայում էր մի այլ կողմ:

Վերջապէս բժիշկը ծանձրացաւ այգալիսի լուութիւնից. (առհասարակ նա երբէք լուել չը դիտէր), և սկսեց աստիճանաբար հարց ու փորձ անել:

— Ի՞նչու դու եկար պատերազմ:

— Այնպէս... —

— Չի կարող լինել, որ «այնպէս»...—ասպ իրջո՞ւ ուրիշ կանաչք «այնպէս» չեն անում. Այստեղ բան կայ... գուցէ դու մէկի նշանածն ես, ուստի պատերազմ ես դուրս եկել ամուսնուդ հետ միասին...

— Ոչ:

Բժիշկը այն մարդկանց կարգին էր պատկանում, որոնք այդօրինակ թռուցիկ պատասխաններով բաւարարութիւն չեն կարող ստանալ: Նա ուզում էր ամեն ինչ սկզբից մինչև վերջ իմանալ, որովհետև տեսնում էր, որ այստեղ թագնւած է մի ինչոր առանձին «հանգամանք», ինչպէս նա ասում էր այգալիսի դէպքում: Այժմ նա ոչ մի կերպ չէր կարողանում իր հետաքրքրութիւնը խեղդել և աւելի ու աւելի հարցուփորձ էր անում աղջկան, համոզում էր, որ նա խոստովանէ ամեն ինչ իր առաջ, երդւում էր եր-

կնքով, որ ոչ ոք այդ մասին չի իմանայ, թէ և ինքն էլ համոզւած էր, որ իր այդ խոստումը չի կարողանալու կատարել:

Վերջապէս Ստանան հաւատաց նորան ու համայնակ սկսեց պատմել:

— Մեր զիւղում ծօտ եռեսուն տուն կայ, և ամեն մի տանից երկու-երեք մարդ կաիւ գօւրս եկաւ թուրքերի գէմ: Իսկ այն տունը, որից ոչ ոք չի գնում կաիւ, մեզանում Սատուծուց անիծւած է համարուած: Իրկացիները ասում են, որ այդպիսի տան մէջ ապրողները «Բրանկովիչի *) ցեղից» են:

Այդ բանը պատահեց նաև մեր տանը. Ես մի եղբայր ունիմ, ինծնից մի փոքր մեծ, նա քսան տարեկան է, բայց Սատուած գիտէ, ինչո՞ւ, սաստիկ վախկոտ է և նապաստակի նման երկչոտ: Նա 'ուի մասին մտածել անգամ վախենում է, ո՞ւր մնաց, թէ կուէ, կաիւ գնայ:... Նորան յորդորում էր մայրս, յորդորում էի նաև ես, որ նա իր ընկերներից չեա չը մնայ, բայց նա մեզ լսել անգամ չէր ուզում:

— Ձե՞մ ուզում, ասում էր, արիւն թափել... Այնտեղ առանց ինձ էլ եօլլայ կերթան... և չե՞մ ուզում սպանել ոչ ոքի:

Եւ այդ էր կրկնում ամեն անգամին:

Սկզբում մենք աշխատում էինք համոզել, բայց չետոյ այդ բանից ձեռք քաշեցինք: Այնինչ զիւղում մեր տան մասին սկսեցին պատուել վատ-վատ լուրեր: Ոմանք այս, ոմանք այն... բայց բոլորն էլ մեր վասն են ասում...

— Մի առաւօտ ես դաշտ դնացի աշխատելու. իմ չեռերից եկան ու ինձ հասան երեք, չորս աղջիկ: Ես բարեկեցի նոցա: «բարի լոյս». իսկ նոքա մինչև անգամ երես չը դարձրին դէպի ինձ...

— Ի՞նչ է պատահել ձեզ հարցրեցի:

— Ոչինչ... Ձե՞նք ուզում քեզ հետ խօսել: Դու Բրանկովիչի ցեղից» ես, քո եղբայրը միւս երիտասարդների հետ կաիւ չը գնաց:

Աչքերս սկսեցին մթաղնել: Ինձ թւաց, թէ եռման շուր ածեցին վերաս, և քիչ մնաց, ուշաթափուէի: Սկզբում ես չէի իմա-

*) Բրանկովիչ—անիծւած մի ցեղ:

նում, ի՞նչ անել... Եւ երբ նոքա մի փոքր հեռացան, ես վայր նետեցի գերանդին, որը հետս էի տանում և վաղէվազ տուն եկայ... Ես փակեցի իմ սենեակում և այնտեղ մենակ սկսեցի լալ ու հառաչել... Երկար-երկար ես լաց եղայ, ինքս չգիտեմ ճիշտը, թէ որքան, բայց դորանից չետոյ ես ինձ մի փոքր թելթել, լալ էի ըզգում... Ոտքի ելայ և մտածեցի, թի ի՞նչ պիտի անեմ:

Այսր հանաք բան չէ, որ այդպէս անւանարկում, զցում են մեր տան պատիւը... մեզ այս-այն անվայել անուններ են կպցնում... Մեր ամբողջ ցեղում «Բրանկովիչներ» չեն եղել. իսկ այժմ յանկարծ մեզ այդ վատ անունն են տալիս...

Այդ մտալ մտքերը իրանց սրամաշնակ զօրութեամբ կրկին ծանրացան վերաս, և ես դարձեալ ինձ անչափ վատ զղացի, այնպէս որ արցունքը ակամայ սկսեց թափուց իմ աչքերից:

Երկար չը մտածելով, ես տեղիցս վեր թռայ ու ինքս ինձ ասացի. «կերթամ պատերազմ...» Ձե՞մ ուզում, որ մեր տան մասին վատ լուրեր պտուէն, կերթամ... մեռնելու էլ լինեմ»: Հէնց նոյն այդ օրը ես հազայ եղբօրս պահեստի շորերը և երեկոյեան դէմ, երբ սկսեց մթնանալ, ճանապարհ ընկայ, եկայ այստեղ:

Ահա քեզ իմ պատմութիւնը: Դու այժմ զիտես ամեն ինչ»:

Նկատելի էր, որ այդ պատմութիւնը յոգնեցրեց, թուլացրեց Ստանային, որի ծայնը կամաց-կամաց նւազում էր, ուստի նորա վերջին խօսքերը նոյնիսկ հազիւ լսելի էին դառնում: Բժիշկը, որ զարմանքից բաց էր արել բերանը, ոչ միայն ուշի-ուշով լսում էր հերոսուհու խօսքերը, այլ կարծես կուլ էր տալիս նոցա:

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0316475

12.596

